

Тетяна Григорівна Фоміна

Кафедра кримінального процесу та організації досудового слідства
Харківський національний університет внутрішніх справ
Харків, Україна

ОСОБИСТЕ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ: ПРОЦЕСУАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ

Анотація. У роботі досліджено процесуальну сутність особистого зобов'язання як запобіжного заходу та визначено особливості його застосування під час кримінального провадження. Указано, що це найбільш м'який з передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України запобіжних заходів, процесуальна сутність якого полягає у покладенні на підозрюваного (обвинуваченого) певних обов'язків, визначених слідчим суддею, судом. Установлено, що особистому зобов'язанню, як й іншим запобіжним заходам, притаманні такі ознаки, як примусовість та превентивність. Автор вважає, що необхідність застосування під час кримінального провадження практики Європейського суду з прав людини, й зокрема його висновків, що містяться у рішенні по справі «Котій проти України», свідчить про потребу перегляду законодавчих положень стосовно можливості оскарження під час досудового розслідування запобіжних заходів, у тому числі найбільш м'якого. У зв'язку з цим запропоновано внести зміни до чинного Кримінального процесуального кодексу України та передбачити можливість апеляційного оскарження під час досудового розслідування застосування всіх запобіжних заходів.

Ключові слова: кримінальне провадження, запобіжні заходи, апеляційне оскарження, практика ЄСПЛ.

Татьяна Григорьевна Фомина

Кафедра уголовного процесса и организации досудебного следствия
Харьковский национальный университет внутренних дел
Харьков, Украина

ЛИЧНОЕ ОБЯЗАТЕЛЬСТВО: ПРОЦЕСУАЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА И ПРАКТИКА ПРИМЕНЕНИЯ

Аннотация. В работе исследована процессуальная сущность такой меры пресечения, как личное обязательство, и определены особенности его применения в ходе уголовного производства. Указано, что это наиболее мягкая из предусмотренных Уголовным процессуальным кодексом Украины мер пресечения, процессуальная сущность которой заключается в возложении на подозреваемого (обвиняемого) некоторых обязанностей, определенных следственным судьей, судом. Установлено, что личному обязательству, как и другим предохранительным мерам, присущи такие признаки, как принудительность и превентивность. Автор считает, что необходимость применения в ходе уголовного производства практики Европейского суда по правам человека, и в частности его вы-

водов, содержащихся в решении по делу «Котий против Украины», свидетельствует о необходимости пересмотра законодательных положений о возможности обжалования во время досудебного расследования мер пресечения, в том числе наиболее мягкой. В связи с этим предлагается внести изменения в действующий Уголовный процессуальный кодекс Украины и предусмотреть возможность апелляционного обжалования во время досудебного расследования применения всех мер пресечения.

Ключевые слова: уголовное производство, меры предосторожности, апелляционное обжалование, практика ЕСПЧ.

Tetiana H. Fomina

*Department of Criminal Procedure and Organization Pre-trial Investigation
Kharkiv National University of Internal Affairs
Kharkiv, Ukraine*

PERSONAL OBLIGATION: PROCEDURAL CHARACTERISTICS AND PRACTICE OF APPLICATION

Abstract. *The author of the article has researched the procedural nature of such a preventive measure as a personal obligation and has specified the peculiarities of its application during the criminal proceedings. It has been indicated that this is the most mild preventive measures provided by the Criminal Procedural Code of Ukraine, which procedural essence is to impose on a suspect, accused of certain duties determined by an investigating judge, court. Personal obligation, as well as other preventive measures, have such features as coercion and prevention. It has been emphasized that the necessity of applying the practice of the ECHR during the criminal proceedings, and in particular its conclusions, contained in the decision on the case of «Koty v. Ukraine», indicate on the need to revise the legislative provisions regarding the possibility of appeal in the pre-trial investigation of preventive measures, including the most mild. In this regard, the author has suggested to amend the current Criminal Procedural Code of Ukraine and provide the possibility to appeal the usage of all preventive measures during the pre-trial investigation.*

Keywords: criminal proceedings, preventive measures, appeal, ECHR practice.

ВСТУП

Дослідження інституту запобіжних заходів завжди привертало увагу вчених та практиків. Інтерес до цього питання особливо посилювався із прийняттям у 2012 р. Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України). І це не випадково, оскільки законодавцем внесено суттєві зміни в регламентацію даного правового інституту, на які звертали увагу такі вчені, як Ю. М. Грошевий, О. Г. Шило [1], В. О. Попелюшко [2, с. 6] та ін.

Чинний КПК України передбачає ряд запобіжних заходів, які враховують тяжкість вчиненого кримінального правопорушення, особу підозрюваного, обвинуваченого та інші обставини, й обрати доцільний запобіжний захід. Тобто закріплена в законі система запобіжних заходів дозволяє індивідуалізувати їх за-

стосування з урахуванням різних обставин. Наявність такої системи забезпечує можливість ситуативного підходу до їх застосування у практиці здійснення кримінального провадження.

Особисте зобов'язання займає перше місце в переліку запобіжних заходів відповідно до змісту положень ст. 176 КПК України. Це свідчить про те, що законодавець розглядає даний вид запобіжного заходу як основний, який повинен застосовуватись, коли немає необхідності обирати більш суворі запобіжні заходи [3].

Використання запобіжного заходу у кримінальному процесуальному законодавстві України має свою історію. Фактично особисте зобов'язання запроваджено лише у 2012 р. з прийняттям чинного КПК України. Проте при системному аналізі законодавчих положень різних часів можна зрозуміти, що особисте зобов'язання по суті є «модернізованою версією» підписки про невиїзд. Тому, розглядаючи історичні аспекти його запровадження, слід указати, що підписка про невиїзд як початковий варіант особистого зобов'язання була передбачена ще у Статуті кримінального судочинства 1864 р. Зокрема, ст. 416 Статуту визначала одним із запобіжних заходів – призупинення виду на проживання або отримання підписки про явку до слідства, при цьому не залишаючи місце проживання. У радянський період становлення кримінального процесуального законодавства у системі запобіжних заходів підписка про невиїзд була визначена найбільш м'яким заходом (ст. 122 КПК УСРР 1922 р., ст. 142 КПК УСРР 1927 р., ст. 149 КПК УРСР 1960 р.). У зв'язку з тим виправданим є посилення деяких авторів на те, що особисте зобов'язання є насправді модифікованою підпискою про невиїзд [4, с. 124]. Як справедливо наголошує В. О. Попелюшко, за своєю суттю та ступенем обмеження прав особи вони мають багато спільного, проте особисте зобов'язання, на відміну від підписки про невиїзд, передбачає більше варіантів застосування обмежень, які перелічено в ст. 194 КПК України. Зазначена обставина сприяє тому, що особисте зобов'язання є більш прогресивним запобіжним заходом [2, с. 4–6]. На певних особливостях особистого зобов'язання, що відрізняють даний вид запобіжного заходу від підписки про невиїзд, наголошує й І. І. Голуб [5, с. 6].

Слід зауважити, що дані види запобіжних заходів хоча на перший погляд й мають схожу сутність, проте їм властиві й свої особливості. Зокрема, підписка про невиїзд полягала у відібранні від підозрюваного або обвинуваченого письмового зобов'язання не відлучатися із зареєстрованого місця проживання чи перебування або з місця тимчасового знаходження без дозволу слідчого (ч. 1 ст. 151 КПК України 1960 р.). Разом з тим ніяких інших обмежень для осіб, що дали підписку про невиїзд, законом не було встановлено. Натомість, відповідно до положень чинного КПК України, під час застосування особистого зобов'язання можуть покладатись й інші обов'язки, передбачені ч. 5 ст. 194 КПК України [3].

Проаналізувавши зазначене вище, автор поставив собі за мету дослідити процесуальну сутність такого запобіжного заходу, як особисте зобов'язання, та визначити особливості його застосування під час здійснення кримінального провадження.

1. МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ

Для детального вивчення правової сутності особистого зобов'язання як найбільш м'якого запобіжного заходу автором були використані загальнонаукові методи дослідження. Для вивчення генезису даного виду запобіжного заходу застосовувався історико-правовий метод. За допомогою методу юридичного аналізу розкрито сутність особистого зобов'язання, указано на такі його ознаки, як примусовість та превентивність. Статистичний метод використано для визначення динаміки у процесах, пов'язаних із застосуванням судами першої інстанції запобіжного заходу у вигляді особистого зобов'язання.

Порівняльно-правовий метод дозволив порівняти норми національного законодавства із практикою Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) щодо можливості оскарження застосування запобіжного заходу у вигляді особистого зобов'язання на стадії досудового розслідування. Поєднання історичного і логічного методів наукового пізнання служить методологічною основою для дослідження закономірностей особистого зобов'язання, його процесуальної характеристики та практики застосування.

Метод аналізу сприяв вивченню матеріалів кримінального провадження. Інтерпретація даних матеріалів дозволила виявити певні обов'язки, які покладаються на підозрюваного, та вивчити ситуації, у разі яких можливе оскарження запобіжних заходів. Використаний історико-правовий метод, який займає важливе місце в юридичній науці, дозволив виявити, що інтенсивне дослідження питання запобіжних заходів розпочалося з 2012 р. Проте, проаналізувавши законодавчі положення, було встановлено, що особисте зобов'язання є «модернізованою версією» підписки про невиїзд. Історико-правовий метод може застосовуватися у зв'язку з порівняльно-правовим, що обумовлено підвищеним інтересом до вивчення певних юридичних етапів.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

2.1. Процесуальна сутність та практика застосування особистого зобов'язання

Відповідно до положень ч. 1 ст. 179 чинного КПК України особисте зобов'язання полягає у покладенні на підозрюваного, обвинуваченого зобов'язання виконувати покладені на нього слідчим, суддею, судом обов'язки, передбачені ст. 194 КПК України. Особисте зобов'язання – це найбільш м'який запобіжний захід, й тому слідчий, прокурор, обираючи оптимальний у конкретній ситуації запобіжний захід, повинні розглянути можливість щодо ініціювання перед судом саме цього виду запобіжного заходу [3].

У досліджуваному питанні окремо слід зупинитись на статистичних даних щодо застосування запобіжного заходу у вигляді особистого зобов'язання. Судами першої інстанції розглянуто клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді особистого зобов'язання у такій кількості: 2013 р. – 27 570 (47% від

загальної кількості розглянутих клопотань про застосування запобіжних заходів у даному році); 2014 р. – 18 009 (35%); 2015 р. – 13 612 (25%); 2016 р. – 9 717 (19%); 2017 р. – 8 594 (15%) [6–10].

Отже, аналіз статистичних даних свідчить про поступове (з 2013 до 2017 р.) зниження кількості розглядуваних клопотань щодо застосування запобіжних заходів у вигляді особистого зобов'язання: з 47 до 15% від загальної кількості всіх запобіжних заходів.

Особисте зобов'язання, як правило, застосовується до осіб, які не становлять великої суспільної небезпеки і які мають певне місце проживання і, можливо, роботу, тобто у випадках, коли ймовірність ухилення від органів досудового розслідування і суду незначна. Разом з тим моральна нестійкість підозрюваного (обвинуваченого) може викликати такі прагнення і тому вимагає здійснення на нього запобіжного психологічного впливу. Також особисте зобов'язання застосовується у випадках, коли немає підстав боятися, що підозрюваний (обвинувачений), перебуваючи на свободі, буде переховуватися від органів досудового розслідування і суду, але є дані, що він може тимчасово відлучитися з місця проживання, наприклад, у зв'язку з перебуванням у відпустці. Подібні відлучення підозрюваного (обвинуваченого) з місця проживання можуть ускладнити здійснення кримінального провадження.

Особистому зобов'язанню, як і іншим запобіжним заходам, притаманна ознака примусовості. У його основу покладено психологічний (або, як його називають інші вчені, моральний чи психічний [11, с. 41]) метод державного впливу на поведінку підозрюваного, обвинуваченого. Унаслідок цього можуть виникнути негативні наслідки для особи, якщо вона не виконає покладених на неї обов'язків. Хоча дана процедура є найбільш м'якою, проте не можна недооцінювати її превентивний характер. Здатність кожного запобіжного заходу, у тому числі й особистого зобов'язання, забезпечити досягнення мети, визначеної ст. 177 КПК України, є однією із системних ознак даного правового інституту. У зв'язку з цим можна стверджувати, що застосування особистого зобов'язання здатне попередити всі форми неналежної поведінки підозрюваного, обвинуваченого, як, наприклад, бажання переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду, так і його можливість незаконно впливати на учасників кримінального провадження.

Автором підкреслено, що визнання можливості особистого зобов'язання досягнути будь-якої мети, визначеної у ст. 177 КПК України, що передбачена для всіх видів запобіжних заходів, є гарантією інтересу підозрюваного, обвинуваченого на обрання щодо нього найбільш м'якого запобіжного заходу. Прийняття рішення про застосування запобіжного заходу у вигляді особистого зобов'язання, як й інших видів запобіжних заходів, відповідно до положень чинного законодавства віднесено до виключної компетенції слідчого судді (під час досудового розслідування) або суду (у судовому провадженні). Повідомлення підозрюваного,

обвинуваченого про покладені на нього обов'язки, згідно з вимогами ч. 2 ст. 179 КПК України, повинно бути письмовим. Разом з тим хто із посадових осіб – слідчий, прокурор, або слідчий суддя чи суд – повинен повідомити підозрюваного, обвинуваченого про його обов'язки, у законі не визначено. Автором зазначено, що на практиці протокол роз'яснення обов'язків підозрюваному, передбачених ч. 2 ст. 179, ч. 5 ст. 194 КПК України, складається слідчим. Відповідно й сутність обов'язків, передбачених ухвалою слідчого судді, строки їх застосування та вимоги ч. 2 ст. 179 КПК України щодо відповідальності за невиконання підозрюваному роз'яснює слідчий [3].

Ураховуючи те, що рішення про застосування запобіжного заходу приймає слідчий суддя або суд, автор вважає, що роз'яснювати підозрюваному обов'язки повинен саме слідчий суддя, суд, а не слідчий чи прокурор. Крім того, згідно з вимогами, визначеними у ч. 1 ст. 193 КПК України, розгляд клопотання про застосування запобіжного заходу здійснюється у суді за участю підозрюваного, обвинуваченого. Тому вважаємо доцільним передбачити у КПК України обов'язок слідчого судді, суду роз'яснювати сутність обов'язків, покладених на підозрюваного, обвинуваченого у зв'язку із застосуванням запобіжного заходу, не пов'язаного із триманням під вартою.

Ще одне важливе питання, яке слід розглянути у статті, – наслідки невиконання підозрюваним, обвинуваченим обов'язків, покладених у зв'язку із застосуванням запобіжного заходу у вигляді особистого зобов'язання. Ураховуючи вимоги ч. 2 ст. 179 КПК України, невиконання обов'язків, що встановлені для виконання підозрюваному, обвинуваченому в ухвалі слідчого судді, суду, тягне за собою можливість, по-перше, застосування більш жорсткого запобіжного заходу; по-друге, накладення грошового стягнення в розмірі від 0,25 до 2 розмірів мінімальної заробітної плати.

Інформування особи про можливість настання негативних наслідків має суттєве значення, оскільки на особу здійснюється психологічний вплив з метою мотивації до виконання покладених обов'язків. У зв'язку із зазначеним слід підкреслити, що підставою для зміни цього запобіжного заходу може бути лише факт порушення підозрюваним, обвинуваченим умов його застосування без поважних причин. Вважаємо, що в цьому законодавець бачить ніби «покарання» за порушення підозрюваним, обвинувачуваним умов особистого зобов'язання, і цілком природно, що повинен застосовуватися більш суворий запобіжний захід, який реально забезпечить запобігання спробам підозрюваного, обвинуваченого перешкодити від органів досудового розслідування та суду.

Стосовно контролю за виконанням особистого зобов'язання слід зазначити, що законодавцем чітко розподілено повноваження службових осіб з даного питання (ч. 3 ст. 179 КПК України). Так, за підозрюваним контроль здійснює слідчий, за обвинуваченим – прокурор. Виникає питання, чи може слідчий та прокурор доручити здійснення контролю за виконанням умов особистого

зобов'язання співробітникам інших підрозділів Національної поліції України, органів безпеки, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового і митного законодавства, органів Державної кримінально-виконавчої служби України, органів Державної прикордонної служби України? На думку окремих науковців, на це питання необхідно відповісти позитивно. Зокрема, О. Бондаренко наголошує, що в такому випадку зазначені працівники при виявленні порушень повинні інформувати слідчого, прокурора [12, с. 68]. Разом з тим ані в порядку статей 40, 41 КПК України в частині надання доручень оперативним підрозділам про проведення слідчих (розшукових) дій, ані в порядку ст. 179 КПК України, якою регламентовано порядок застосування особистого зобов'язання, не передбачено повноважень слідчого давати доручення на здійснення контролю за виконанням умов даного виду запобіжного заходу. У зв'язку з цим виконання особистого зобов'язання являє собою важливий процес, тому на пряму вимогу законодавця його повинен контролювати слідчий чи прокурор, не перекладаючи ці функції на інші підрозділи.

2.2. Визначення строку застосування запобіжного заходу у вигляді особистого зобов'язання

Наступне питання, на яке необхідно звернути увагу, полягає у визначенні строку застосування запобіжного заходу у вигляді особистого зобов'язання. Положення ст. 179 КПК України дане питання не розкриває. Тому на перший погляд можна зрозуміти, що строк даного виду запобіжного заходу не встановлений, а отже – особисте зобов'язання застосовується до особи протягом строку досудового розслідування та здійснення судового розгляду. Проте таке розуміння є невірним.

Ураховуючи те, що особисте зобов'язання полягає у покладенні на підозрюваного (обвинуваченого) певних обов'язків, слід звернутись до ч. 6 ст. 194 КПК України, де визначено, що строк покладання даних обов'язків становить не більше двох місяців. У разі необхідності цей строк може продовжуватися за клопотанням прокурора в порядку, передбаченому ст. 199 КПК України. Після закінчення строку, в тому числі продовженого, в межах якого на підозрюваного (обвинуваченого) були покладені відповідні обов'язки, ухвала про застосування запобіжного заходу в цій частині припиняє свою дію і обов'язки скасовуються [3].

Отже, ураховуючи вищезазначене, встановлено, що строк застосування особистого зобов'язання у КПК України прямо не вказаний, на відміну від визначення строку застосування домашнього арешту та тримання під вартою. Оскільки особисте зобов'язання фактично прирівнюється до перенесення на підозрюваного (обвинуваченого) певних обов'язків і беручи до уваги положення ч. 6 ст. 194 КПК України, слід зробити висновок, що строк застосування особистого зобов'язання становить 2 місяці.

Вивченням матеріалів кримінального провадження встановлено, що в судових рішеннях іноді відсутні вказівки на те, на який строк покладено на підозрюваного (обвинуваченого) обов'язки, передбачені ч. 5 ст. 194 КПК України (зокрема, таке порушення вимог законодавства виявлено в ухвалі Полтавського районного суду Полтавської області від 22.05.2018 р. по справі № 545/766/18 [13], в ухвалі Хустського районного суду Закарпатської області від 20.04.2018 р. по справі № 309/1026/18 [14]).

На даній проблемі акцентує увагу й Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ. Зокрема, в Узагальненні судової практики щодо розгляду клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження від 2014 р. наголошується на існуванні випадків, коли, застосовуючи особисте зобов'язання, слідчі судді в ухвалах не зазначають конкретні обов'язки, що передбачені ч. 5 ст. 194 КПК та покладаються на підозрюваного, а також не зазначають строк, на який покладено їх виконання [15, с. 50]. Установлено, що слідчим суддям під час покладення обов'язків як у разі застосування особистого зобов'язання, так й обрання інших запобіжних заходів, не пов'язаних з триманням під вартою, необхідно вказувати строк, на який вони накладаються на підозрюваного, обвинуваченого, із визначенням кінцевої дати їх дії.

Крім того, прокурорам по закінченню двохмісячного строку в разі необхідності потрібно звертатись до суду в порядку ст. 199 КПК України із клопотанням про продовження строку дії обов'язків, покладених на підозрюваного, обвинуваченого (наприклад, 24.07.2017 р. заступник Генерального прокурора України Ю. В. Столярчук звернувся до суду з клопотанням про продовження строку дії запобіжного заходу у вигляді особистого зобов'язання, в якому просить продовжити строк дії обов'язків, покладених на підозрюваного ОСОБА_2, ІНФОРМАЦІЯ_1, на два місяці. Клопотання обґрунтоване, строк досудового розслідування було продовжено, і ризики за цей час не зменшилися [16]).

Слід звернути увагу на положення ч. 6 ст. 199 КПК України, якими визначено, що строк покладених на підозрюваного, обвинуваченого обов'язків може продовжуватися лише за клопотанням прокурора. У такому випадку не зрозуміла позиція законодавця щодо позбавлення слідчого права ініціювати дане питання. Право подавати до суду клопотання про застосування запобіжного заходу, також як і клопотання про продовження строку тримання під вартою, може мати як прокурор, так і слідчий за погодженням з прокурором. Тому автор вважає за необхідне уточнити законодавчі положення. У зв'язку з цим у ч. 6 ст. 199 КПК України слід передбачити, що слідчий за погодженням з прокурором, також як і прокурор, має право подати клопотання про продовження строку обов'язків, передбачених ч. 5 ст. 194 КПК України.

2.3. *Оскарження застосування запобіжного заходу у вигляді особистого зобов'язання: національне законодавство та практика ЄСПЛ*

Окремому вивченню підлягає питання можливості оскарження застосування запобіжного заходу у вигляді особистого зобов'язання. Зазначимо, що ст. 309 КПК України містить вичерпний перелік ухвал слідчого судді, які можуть бути оскаржені під час досудового розслідування в апеляційному порядку, і ухвала про застосування запобіжного заходу у вигляді особистого зобов'язання до цього переліку не входить. Крім того, не може бути оскаржено й застосування таких запобіжних заходів, як особиста порука та застава.

У ч. 1 ст. 309 КПК України передбачена можливість оскарження в апеляційному порядку застосування деяких запобіжних заходів. Зокрема, у представленій нормі визначено, що може бути оскаржена ухвала слідчого судді про: 1) застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або відмову в його застосуванні; 2) продовження строку тримання під вартою або відмову в його продовженні; 3) застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту або відмову в його застосуванні; 4) продовження строку домашнього арешту або відмову в його продовженні; 5) поміщення особи в приймальник-розподільник для дітей або відмову в такому поміщенні; 6) продовження строку тримання особи в приймальнику-розподільнику для дітей або відмову в його продовженні. Таким чином, у КПК України не передбачена можливість оскарження застосування інших запобіжних заходів, крім таких, як домашній арешт, тримання під вартою, поміщення особи в приймальник-розподільник для дітей.

Разом з тим слід звернути увагу на рішення Європейського суду з прав людини по справі «Котій проти України». Заявник скаржився на те, що застосування до нього такого запобіжного заходу, як підписка про невиїзд та вилучення закордонних паспортів, порушувало його право на повагу до приватного та сімейного життя. У п. 59 вказаного рішення ЄСПЛ установив, що хоча відповідно до ст. 234 КПК 1960 р. дії слідчого могли бути оскаржені прокурором або судом, але скарга прокурору не була ефективним засобом захисту, а скарга до суду могла бути подана лише на етапі попереднього розгляду кримінальної справи або розгляду її по суті. У результаті такий судовий розгляд не міг забезпечити вчасне вирішення порушеного питання. Більше того, ЄСПЛ наголосив на тому, що під час розслідування, яке тривало понад три роки та сім місяців, заявникові було забезпечено інший судовий засіб правового захисту, за допомогою якого він міг би звернутися до суду за розглядом питання щодо законності та пропорційності оскаржуваного заходу або його скасування [17].

Отже, з упевненістю можна стверджувати, що ЄСПЛ наголошує на необхідності надання особам засобів судового захисту права на оскарження застосування навіть найбільш м'якого запобіжного заходу. Відповідно проблема неможливості оскарження такого запобіжного заходу, як підписка про невиїзд, за часів дії

КПК України 1960 р. не була вирішена, також як і не вирішена сьогодні в чинному КПК України у зв'язку із неможливістю оскарження застосування особистого зобов'язання.

Варто зазначити, що законодавцем передбачена можливість для підозрюваного (обвинуваченого) звертатися із клопотанням про зміну запобіжного заходу, в тому числі про скасування чи зміну додаткових обов'язків, передбачених ч. 5 ст. 194 КПК України. Разом з тим на вимогу ст. 201 КПК України таке клопотання буде розглядати той самий слідчий суддя, суддя, що і обрав цей захід. Крім того, слідчий суддя та суд мають право залишити без розгляду клопотання про зміну запобіжного заходу, подане раніше тридцяти днів з дня постановлення попередньої ухвали про застосування, зміну або відмову у зміні запобіжного заходу, якщо у ньому не зазначені нові обставини, які не розглядалися слідчим суддею, судом (ч. 5 ст. 201 КПК України). Отже, чинним законодавством для підозрюваного передбачена можливість судового перегляду застосованого під час досудового розслідування запобіжного заходу в межах того суду, яким і було прийнято відповідне рішення.

У досліджуваному питанні автор звертається до висновку ЄСПЛ, викладеного у п. 70 рішення по справі «Котій проти України», де Суд зауважив, що національне законодавство не забезпечило при застосуванні вищезазначених заходів достатніх гарантій від свавілля. Тому воно не відповідає вимогам щодо якості законодавства в розумінні Конвенції. Указане свідчить про необхідність перегляду законодавчих положень стосовно можливості оскарження під час досудового розслідування запобіжних заходів та внесення змін до КПК України.

Автор вважає, що для вирішення окресленої проблеми необхідно внести зміни до чинного КПК України, передбачивши можливість судового оскарження застосування запобіжних заходів. Таку можливість необхідно передбачити не лише для оскарження ухвали про застосування запобіжного заходу у вигляді особистого зобов'язання, а й інших запобіжних заходів, оскарження під час досудового розслідування яких не передбачено у ст. 309 КПК України. Це стосується особистої поруки, застави; також запобіжного заходу, що може застосовуватись до неповнолітнього підозрюваного (передання під нагляд), та запобіжних заходів, що можуть обиратись до особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру (передання на піклування опікунам, близьким родичам чи членам сім'ї з обов'язковим лікарським наглядом; поміщення до психіатричного закладу в умовах, що виключають її небезпечну поведінку). Оскарження застосування запобіжного заходу дозволяє оскаржити й покладення на підозрюваного обов'язків у зв'язку із застосуванням до нього запобіжного заходу, не пов'язаного із триманням під вартою.

На підставі викладеного, ураховуючи висновок ЄСПЛ про невідповідність національного законодавства Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод у частині неможливості судового оскарження застосування найбільш

м'якого запобіжного заходу, автор вважає, що у ст. 309 КПК України слід указати про можливість оскарження під час досудового розслідування в апеляційному порядку ухвали слідчого судді про застосування запобіжного заходу, не визначаючи конкретний захід, застосування якого може бути оскаржено. Тим самим передбачити право на апеляційне оскарження всіх запобіжних заходів, передбачених КПК України.

ВИСНОВКИ

Отже, дослідження питання щодо застосування особистого зобов'язання дозволяє зробити висновок, що це є найбільш м'яким з передбачених КПК України запобіжних заходів, процесуальна сутність якого полягає у покладенні на підозрюваного, обвинуваченого певних обов'язків, визначених слідчим суддею, судом. Варто зазначити, специфіка даних обов'язків полягає в можливості застосування їх як під час особистого зобов'язання, так і під час застосування інших запобіжних заходів, не пов'язаних із триманням під вартою. Перелік обов'язків, які можуть покладатися на підозрюваного, обвинуваченого, визначено ч. 5 ст. 194 КПК України. Вивчення сутності обов'язків, що можуть бути покладені на особу у зв'язку із застосуванням запобіжного заходу, не пов'язаного із триманням під вартою, вимагає окремого дослідження, що буде розглянуто автором у подальшому.

Особистому зобов'язанню, як й іншим запобіжним заходам, притаманна ознака примусовості, оскільки в його основу покладено психологічний метод державного впливу на поведінку підозрюваного, обвинуваченого. Даний захід хоча і є найбільш м'яким у системі запобіжних заходів, але має превентивний характер, оскільки здатен попередити всі форми неналежної поведінки підозрюваного, обвинуваченого.

Необхідність застосування під час кримінального провадження практики ЄСПЛ, й зокрема його висновків, що містяться у рішенні по справі «Котій проти України», свідчить про потребу перегляду законодавчих положень стосовно можливості оскарження під час досудового розслідування запобіжних заходів, у тому числі найбільш м'якого. У зв'язку з цим запропоновано внести зміни до чинного КПК України та передбачити можливість апеляційного оскарження під час досудового розслідування застосування всіх запобіжних заходів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- [1] Грошевий Ю. М. Підстави обрання запобіжних заходів за новим КПК України / Ю. М. Грошевий, О. Г. Шило // Юрид. часопис Нац. акад. внутр. справ. – 2013. – № 1. – С. 220–226.
- [2] Попелюшко В. О. Запобіжні заходи в новому КПК України: поняття, мета, підстави, порядок та суб'єкти застосування / В. О. Попелюшко // Адвокат. – 2012. – Вип. 9, № 144. – С. 4–6.
- [3] Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – 2013. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

- [4] Карпенко М. І. Захист конституційних прав крізь призму заходів забезпечення при здійсненні кримінального провадження / М. І. Карпенко, О. Д. Зоря, О. О. Малова // Юрид. наука. – 2013. – № 4. – С. 121–130.
- [5] Голуб І. І. Нові види запобіжних заходів згідно з КПК 2012 року [Електронний ресурс] / І. І. Голуб // Часопис Нац. ун-ту «Остроз. акад.». Серія «Право». – 2013. – Вип. 1, № 7. – Режим доступу: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n1/13hihskr.pdf>.
- [6] Звіт суддів першої інстанції про результати розгляду матеріалів кримінального провадження за 2013 рік. Форма № 1–1. Розділ 5 [Електронний ресурс] // Судова влада України. – Режим доступу: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/5533iuroiopo.
- [7] Звіт суддів першої інстанції про результати розгляду матеріалів кримінального провадження за 2014 рік. Форма № 1–1. Розділ 5 [Електронний ресурс] // Судова влада України. – Режим доступу: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/lkflghkjlh.
- [8] Звіт суддів першої інстанції про результати розгляду матеріалів кримінального провадження за 2015 рік. Форма № 1–1. Розділ 5 [Електронний ресурс] // Судова влада України. – Режим доступу: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/Sud_statustuka_Zvit_2015.
- [9] Звіт суддів першої інстанції про результати розгляду матеріалів кримінального провадження за 2016 рік. Форма № 1–1. Розділ 5 [Електронний ресурс] // Судова влада України. – Режим доступу: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/2016_zvit.
- [10] Звіт суддів першої інстанції про результати розгляду матеріалів кримінального провадження за 2017 рік. Форма № 1–1. Розділ 5 [Електронний ресурс] // Судова влада України. – Режим доступу: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/tik_2017.
- [11] Демидов И. Ф. Проблема прав человека в российском уголовном процессе (Концептуальные положения) / И. Ф. Демидов. – Москва : Изд-во НИИ пробл. укрепления законности и правопорядка, 1995. – 96 с.
- [12] Бондаренко О. Особисте зобов'язання як форма процесуального забезпечення участі осіб у кримінальному провадженні / О. Бондаренко // Вісн. Нац. акад. прокуратури України. – 2014. – Вип. 2, № 35. – С. 66–70.
- [13] Ухвала Полтавського районного суду Полтавської області від 22.05.2018 по справі № 545/766/18 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень України. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74146238>.
- [14] Ухвала Хустського районного суду Закарпатської області від 20.04.2018 по справі № 309/1026/18 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень України. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73508610>.
- [15] Узагальнення судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження від 2014 р. [Електронний ресурс] // Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ. – Режим доступу: http://sc.gov.ua/ua/uzagalnennja_sudovoji_praktiki.html.
- [16] Ухвала Печерського районного суду м. Києва від 24.07.2017 по справі № 757/42297/17-к [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень України. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/67972283>.
- [17] Справа «Котій проти України» (Заява № 28718/09) [Електронний ресурс] : Рішення Євросуду з прав людини по справі від 05.06.2015 // Законодавство України / Верховна Рада України. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_a82/print.

REFERENCES

- [1] Hroshovyi, Yu. M., Shylo, O. H. (2013). Grounds for choosing preventive measures according to the new Criminal Procedural Code of Ukraine. *Legal journal of the National Academy of Internal Affairs*, 1, 220–226.
- [2] Popeliushko, V. O. (2012). Preventive measures in the new Criminal Procedural Code of Ukraine: concepts, objective, reasons, procedure and subjects of application. *Advokat*, 9 (144), 4–6.
- [3] Criminal Procedural Code of Ukraine. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
- [4] Karpenko, M. I., Zoria, O. D., Malova, O. O. (2013). Protection of Constitutional rights through the prism of provision measures while implementing criminal proceedings. *Legal Science*, 4, 121–130.
- [5] Holub, I. I. (2013). New types of preventive measures according to the Criminal Procedural Code of Ukraine of 2012. *Journal of the National University «Ostrozka Academy». Series «Law»*, 1 (7). Retrieved from <https://lj.oa.edu.ua/articles/2013/n1/13hihzk.pdf>.
- [6] Report of the judges of the first instance. (2013). *Results of hearing materials of the criminal proceedings 2013 Annual Report*. Retrieved from https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/5533iopoiopo.
- [7] Report of the judges of the first instance. (2014). *Results of hearing materials of the criminal proceedings 2014 Annual Report*. Retrieved from https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/lkflghkjlh.
- [8] Report of the judges of the first instance. (2015). *Results of hearing materials of the criminal proceedings 2015 Annual Report*. Retrieved from https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/Sud_statustuka_Zvit_2015.
- [9] Report of the judges of the first instance. (2016). *Results of hearing materials of the criminal proceedings 2016 Annual Report*. Retrieved from https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/2016_zvit.
- [10] Report of the judges of the first instance. (2017). *Results of hearing materials of the criminal proceedings 2017 Annual Report*. Retrieved from https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/rik_2017.
- [11] Demidov, I. F. (1995). *The problem of human rights within Russian criminal procedure (Conceptual provisions)*. Moscow: Publishing House of Research Institute on Problems of Strengthening Legality, Law and Order.
- [12] Bondarenko, O. (2014). Personal obligation as a form of procedural provision of persons participation in criminal proceedings. *Bulletin of the National Prosecution Academy of Ukraine*, 2 (35), 66–70.
- [13] *The decision of Poltava district court of Poltava region*. (2018). Case 545/766/18. Retrieved from <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74146238>.
- [14] *The decision of Khustkyi district court of Transcarpathian region*. (2018). Case 309/1026/18. Retrieved from <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73508610>.
- [15] Generalization of judicial practice. (2014). *Consideration of petitions for the application of criminal proceedings by an investigating judge*. Retrieved from http://sc.gov.ua/ua/uzagalnennja_sudovoji_praktiki.html.
- [16] *The decision of Pecherskyi district court of Kyiv. Case 757/42297/17-k*. (2017). Retrieved from <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/67972283>.
- [17] European Court of Human Rights. (2015). *Case of Kotii against Ukraine*. Retrieved from http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_a82/print.

Тетяна Григорівна Фоміна

Кандидат юридичних наук

Доцент кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства

Харківський національний університет внутрішніх справ

61000, пр. Льва Ландау, 27, Харків, Україна

Татьяна Григорьевна Фомина

Кандидат юридических наук

Доцент кафедры уголовного процесса и организации досудебного следствия

Харьковский национальный университет внутренних дел

61000, пр. Льва Ландау, 27, Харьков, Украина

Tetiana H. Fomina

Candidate of Law Sciences, Assistant Professor

Department of Criminal Procedure and Organization Pre-trial Investigation

Kharkiv National University of Internal Affairs

61080, 27, L. Landau Ave., Kharkiv, Ukraine

Рекомендоване цитування: Фоміна Т. Г. Особисте зобов'язання: процесуальна характеристика та практика застосування / Т. Г. Фоміна // Вісн. Нац. акад. прав. наук України. – 2018. – Т. 25, № 2. – С. 41–54.

Suggested Citation: Fomina, T. H. (2018). Personal Obligation: Procedural Characteristics And Practice Of Application. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 25(2), 41–54.

Стаття надійшла / Submitted: 29.04.2018

Доопрацьовано / Revised: 27.05.2018

Схвалено до друку / Accepted: 17.06.2018